

Л. В. Ярмол

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, доц.,
доц. кафедри теорії та філософії права

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЖУРНАЛІСТАМИ

© Ярмол Л. В., 2014

Проаналізовано загальнотеоретичні положення юридичного забезпечення свободи вираження поглядів журналістами. Визначені поняття свободи вираження поглядів журналістами як природного права (права як загальносоціального явища) і як суб'єктивного юридичного права. Проаналізовано юридичний механізм забезпечення розглядуваної свободи журналістами. Сформульовані окремі пропозиції щодо забезпечення прав журналістів.

Ключові слова: свобода вираження поглядів, право, інформація, гарантії, юридичний механізм, забезпечення прав, права журналістів.

Л. В. Ярмол

ТЕОРЕТИЧЕСКИ-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЮРИДИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ СВОБОДЫ ВЫРАЖЕНИЯ МНЕНИЯ ЖУРНАЛИСТАМИ

Проанализированы общетеоретические положения юридического обеспечения свободы выражения мнения журналистами. Определены понятия свободы выражения мнения журналистами как природного права (права как общесоциального явления) и как субъективного юридического права. Проанализирован юридический механизм обеспечения рассматриваемой свободы журналистами. Сформулированы отдельные предложения о обеспечении прав журналистов.

Ключевые слова: свобода выражения мнения, право, информация, гарантии, юридический механизм, обеспечение прав, права журналистов.

L. V. Yarmol

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF JURIDICAL MECHANISM FOR ENSURING OF FREEDOM OF EXPRESSION JOURNALISTS

In the presented work the author has analyzed theoretical issues of juridical ensuring of freedom of expression journalists. Also, it has been defined the notion of juridical mechanism for ensuring of freedom of expression and highlighted its elements. The presented characteristic of stages of juridical ensuring of freedom of expression is covered.

Key words: freedom of expression, the rights, the information, the guarantees, juridical mechanism, ensuring rights.

Постановка проблеми. Свобода вираження поглядів виступає однією з важливих можливостей людини та інших суб'єктів і має велике значення та вплив на інші права. Серед суб'єктів

суспільства, для котрих вираження поглядів є невід'ємною їх професійною ознакою, виокремлюються журналісти. Реальне та максимальне юридичне забезпечення їхніх прав і свободи вираження поглядів, зокрема, є основою побудови демократичної, правової, соціальної держави. Актуальність теми дослідження підсилюється також подіями, які в останній період відбуваються в Україні, серед яких, на жаль, є і значні порушення прав журналістів.

Мета дослідження – визначити поняття свободи вираження поглядів журналістами та юридичного механізму її забезпечення та на основі отриманих результатів сформулювати пропозиції щодо вдосконалення механізму юридичного забезпечення розглядуваної свободи.

Стан дослідження. Аналіз юридичного механізму забезпечення свободи вираження поглядів журналістами не став поки що предметом комплексного наукового дослідження в Україні.

Загальнотеоретичні положення юридичного механізму забезпечення прав людини та окремих його елементів (реалізації, охорони, захисту) знайшли відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, наприклад таких, як: Алексєєва С. С., Белянської О. В., Болгової В. В., Волкової М. В., Глухарєвої Л. І., Казакова В. Л., Кошарського Д. А., Лукашевої О. А., Рабіновича П. М., Шмельової Г. Г. та ін.

Питання юридичного забезпечення свободи вираження поглядів загалом та журналістами зокрема досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Різні аспекти цієї проблематики проаналізовані у працях Іваненка В., Жуковської О., Захарова Є., Кравченко С., Кравчука О., Кушакової Н., Мазєпи В., Муратова М., Нестеренко О., Постульги В., Романова Р., Трошкіна Ю. та ін. Міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів, зокрема і журналістами, досліджували Лутковська В., Маковей М., Савельєв Д., Шевчук С., Чефранова Є. та ін.

Також за останні роки було захищено багато дисертацій в Україні та в інших державах, що розглядали цю проблематику [1].

Виклад основних положень. У Конституції України проголошено, що *“...кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір”* (ч. 1 ст. 34).

Свободу вираження поглядів журналістами можемо розглядати у двох аспектах: по-перше, як природне право (право як загальносоціальне явище) і, по-друге, як суб'єктивне юридичне право.

У першому аспекті розглядувана свобода не залежить від держави, має природний, загальносоціальний характер. Можемо визначити поняття свободи вираження поглядів журналістами як природного права (права як загальносоціального явища), використовуючи визначення поняття прав людини, сформульованого професором П. М. Рабіновичем [2, с. 10].

Отже, свобода вираження поглядів журналістами як природне право (право як загальносоціальне явище) – це можливість журналістів виражати у будь-якій формі свої погляди та погляди інших суб'єктів, яка необхідна їм для нормального існування та розвитку в конкретний історичний період, об'єктивно зумовлена досягнутим рівнем розвитку суспільства та має бути загальною та рівною для усіх журналістів.

У другому аспекті – свобода вираження поглядів журналістами як суб'єктивне юридичне право, безумовно залежить від держави, яка проголошує, визнає цю можливість. На наш погляд, свобода вираження поглядів журналістами як суб'єктивне юридичне право – це можливість журналістів виражати у будь-якій формі, не забороненій законодавством, свої погляди та погляди інших суб'єктів, яка закріплена в юридичних нормах та забезпечувана державою.

Юридичний механізм забезпечення свободи вираження поглядів журналістами – це система ефективних юридичних засобів реалізації, охорони та захисту свободи вираження поглядів журналістами загалом, а також окремих її елементів (можливостей), закріплених у національних нормативно-правових актах та інших джерелах права.

В Україні елементами механізму юридичного забезпечення свободи вираження поглядів журналістами є:

– національне законодавство (зокрема, ратифіковані міжнародні акти, які є його частиною), де проголошується, визнається свобода вираження поглядів журналістами, а також окремі її можливості (елементи);

– юридичні засоби реалізації свободи вираження поглядів журналістами;

– юридичні засоби її охорони;

– юридичні засоби її захисту.

В Україні прийнята ціла низка законодавчих актів, присвячених свободі вираження поглядів, зокрема і журналістами. Серед них: закон України “Про інформацію” (1992 р.); закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (1992 р.); закон України “Про телебачення і радіомовлення” (1993 р.); закон України “Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України” (1997 р.); закон України “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації” (1997 р.); закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” (1997 р.); закон України “Про доступ до публічної інформації” (2011 р.) та ін.

Україна визнала свободу вираження поглядів, зокрема і журналістами, також шляхом визнання обов’язковими для себе міжнародних актів з прав людини, у яких проголошується така свобода та (чи) її елементи, які, згідно зі ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України. До них належать насамперед Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ООН, 1966 р., ст. 19), Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р., ст. 10), Європейська конвенція про транскордонне телебачення (Рада Європи, 05.05. 1989 р.).

Варто також сказати, що Рада Європи прийняла велику кількість рекомендаційних документів, які присвячені свободі вираження поглядів через ЗМІ. До них, наприклад, належать: Резолюція (74) 26 “Про право на відповідь – стан особи відносно преси” (Комітет міністрів Ради Європи, 02.07. 1974 р.); Резолюція 1003 (1993) “Про етичні принципи журналістики” (Рада Європи, Парламентська асамблея); Резолюція 1120 (1997) “Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію” (Рада Європи, Парламентська асамблея); Рекомендація 1407 (1999) “ЗМІ та культура демократії” (Рада Європи, Парламентська асамблея); Рекомендація 1506 (2001) “Свобода вираження поглядів й інформації в ЗМІ у Європі” (Рада Європи, Парламентська асамблея); Рекомендація 1589 (2003) “Свобода вираження поглядів у ЗМІ в Європі” (Рада Європи, Парламентська асамблея); Рекомендація № R (2000) 7 “Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації” (Комітет Міністрів Ради Європи, 8.03. 2000 р.); Рекомендація № R (2002) 2 “Про доступ до офіційних документів” (Комітет Міністрів Ради Європи, 21.02.2002 р.); Рекомендація № R (94) 13 “Про заходи щодо сприяння прозорості ЗМІ” (Комітет міністрів Ради Європи, 22.11. 1994 р.); Рекомендація № R (96) 10 “Про гарантії незалежності громадського телерадіомовлення” (Комітет Міністрів Ради Європи, 11.09. 1996 р.); Рекомендація № R (97) 21 “ЗМІ та сприяння культурі терпимості” (Комітет Міністрів Ради Європи, 30.10. 1997 р.); Рекомендація №R (99) 1 “Про заходи щодо сприяння плюралізму в ЗМІ” (Комітет Міністрів Ради Європи, 19.01. 1999 р.); Рекомендація Комітету Міністрів № R (97) 19 “Про показ насильства електронними ЗМІ”; Рекомендація № R (89) 7 “Про принципи поширення відеозаписів насильницького, жорстокого чи порнографічного змісту” та ін.

Позитивним моментом є і те, що Рада Європи прийняла також рекомендаційні документи про забезпечення свободи вираження поглядів в Україні. Так, у резолюції 1239 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи “Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні” зазначено, що Україна, хоча вживає заходів щодо забезпечення основних прав людини і свобод, зокрема і в галузі свободи вираження поглядів та переконань, Рада Європи все ж таки стурбована залякуванням, неодноразовими проявами нападів та вбивствами журналістів в Україні та постійним зловживанням владою з боку компетентних органів влади в Україні стосовно свободи вираження поглядів та переконань. Незважаючи на те, що розглядувана

резолюція 1239 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи була прийнята у 2001 році, її положення є доволі актуальними після більш ніж десятиріччя її проголошення.

Вищевказані рекомендаційні документи Ради Європи хоча і не входять до *юридичного* механізму забезпечення свободи вираження поглядів журналістами, проте мають велике значення, і слугують орієнтиром до його формування.

Незважаючи на те, що в Україні сформовано нормативно-правову основу юридичного механізму забезпечення свободи вираження поглядів журналістами, на практиці юридичні гарантії реалізації, охорони та захисту цієї свободи залишаються недієвими у багатьох випадках. Про це свідчать і такі дані.

Протягом 2013 р. Інститут масової інформації зафіксував 139 випадків нападів та погроз журналістам, 130 випадків перешкоджань законній професійній діяльності журналістів, 63 випадки цензури та 46 випадків політичного та економічного тиску [3].

З початку 2014 року (січень–лютий) Інститут масової інформації зафіксував один випадок убивства, 152 випадки побиття та нападів на журналістів, 29 випадків перешкоджань законній професійній діяльності журналістів, 10 випадків цензури. У лютому 2014 р. сталося вперше за багато років вбивство журналіста - Слави Веремія. Його застрелили так звані “тітушки” 18 лютого 2014 р. після того, як він намагався їх сфотографувати. Цей випадок викликав резонанс не тільки у журналістській спільноті, а у й світі. Зокрема, представник Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з питань свободи засобів масової інформації Дуня Міятович зазначила, що смерть Веремія є найгіршим актом насильства, в якому постраждали представники ЗМІ [4].

У березні 2014 р. найбільшу кількість порушень Інститут масової інформації зафіксував у категорії “побиття, напади” – 44 випадки (у лютому – 70, у січні – 82). Друге місце за кількістю порушень посіла категорія “перешкоджання законній професійній журналістській діяльності” – 34 (у лютому – 18, у січні – 11). Цього місяця майже вчетверо зросла кількість кібер-злочинів проти журналістів і ЗМІ – 18 випадків (у лютому – 5, у січні – 13). Крім того, втриє збільшилося випадків цензури (у лютому – 5, у січні – 5). У березні втриє зросла кількість нападів на офіси ЗМІ – 12 випадків (у лютому 4, у січні не зафіксовано). Крім того, зафіксовано 11 випадків викрадень та затримань представників ЗМІ. У лютому та січні таких випадків не було. Загалом таких випадків не було навіть у 2013 році. Незначно зросла кількість погроз і залякувань у березні – 9 випадків (у лютому – 7, у січні – 13). З’явилася в моніторингу з порушень свободи слова нова категорія – “внутрішні біженці” – 1. Це пов’язано з російською інтервенцією у Крим, тиском на ЗМІ – у зв’язку з чим одна журналістка змушена була виїхати з Севастополя. Також Інститут масової інформації зафіксував три випадки політичного тиску (у лютому не зафіксовано, у січні – 2) та один випадок доступу до інформації [5].

Слід наголосити, що переважна більшість порушень свободи вираження поглядів журналістами у березні 2014 р. була пов’язана з подіями у Криму, зокрема, з російською інтервенцією на півострів та з діями самопроголошеної проросійської кримської влади.

Отже, простежується тенденція щодо значних порушень прав журналістів.

У Кримінальному кодексі України передбачено покарання за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст.171). Кваліфікуючим складом цього злочину є переслідування журналіста за виконання професійних обов’язків та за критику, здійснювану службовою особою або групою осіб за попередньою змовою. Перешкоджання *незаконній* професійній діяльності журналіста не утворює складу злочину, передбаченого статтею 171 Кримінального кодексу України. Однак самого визначення законної, а відповідно й незаконної професійної діяльності журналіста не знаходимо у законодавстві, і перелік таких видів діяльності чітко не окреслений, а це породжує багато непорозумінь і неточностей під час захисту прав журналістів. Зауважимо, що стаття 171 Кримінального кодексу України судами фактично не застосовується.

Важливе значення для захисту прав журналістів має стаття 17 закону України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”, яка встановлює, що

відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких самий дій проти працівника правоохоронного органу. Проте ці положення закону фактично не виконуються, оскільки у Кримінальному кодексі України вони не відображені. Тому необхідно внести відповідні зміни до Кримінального кодексу, усунувши невідповідність у законодавстві.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можемо зазначити таке. З урахуванням особливого статусу журналістів, важливості їхньої діяльності необхідно встановити окремі склади злочинів, конкретизовані, а не узагальнені, як це бачимо у чинному Кримінальному кодексі України, вчинених посадовими особами та іншими особами, потерпілими від котрих визнано журналістів під час здійснення ними професійної діяльності (наприклад, умисне вбивство журналіста у зв'язку із виконанням ним професійних обов'язків; умисне, середньої тяжкості та легке тілесне ушкодження журналіста у зв'язку із виконанням ним професійних обов'язків; викрадення журналіста у зв'язку із виконанням ним професійних обов'язків). Також доцільно передбачити юридичні гарантії захисту і для членів сімей журналістів, у зв'язку із виконанням ними професійних обов'язків.

Отже, необхідно посилити юридичну відповідальність за посягання на життя, здоров'я, честь, гідність та інші блага журналістів, оскільки вони захищають основи демократичного суспільства та сприяють його розвитку, перебуваючи дуже часто під час здійснення своєї професійної діяльності у небезпечних ситуаціях.

1. Башаратьян М. К. Система конституционных прав и свобод граждан Российской Федерации в сфере деятельности средств массовой информации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / М. К. Башаратьян. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disserscat.com>. 2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Львів: Край, 2007. – 192 с. 3. Барометр свободи слова за грудень 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/43457-barometr-svobodi-slova-za-lyutyu-2014-roku.html>. 4. Барометр свободи слова за лютий 2014 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/43457-barometr-svobodi-slova-za-lyutyu-2014-roku.html>. 5. Барометр свободи слова за березень 2014 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/43457-barometr-svobodi-slova-za-lyutyu-2014-roku.html>. 6. Гвоздєв В. М. Проблема й поняття свободи преси: сутність, зміст, структура: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / В. М. Гвоздєв. – К.: Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, 2004. – 19 с. 7. Денісова О. С. Роль преси у правовому інформуванні громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avtoreferat.net>. 8. Снетков В. Н. Средства массовой информации как фактор реализации свободы слова и права на информацию: политико-правовой аспект: автореф. дисс. ... д-ра полит. наук: 10.01.10. / В. Н. Снетков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disserscat.com>.